

Recensioner

1.

Svensson, Gunnar: *Doubling the Reality of Reality. Moore and Wittgenstein on Sceptical Doubts*. Almqvist & Wiksell, Stockholm 1981. 120 ss.

Vintern 1982 disputerade Gunnar Svensson i Stockholm med en avhandling som behandlade Moore och den senare Wittgenstein, i svensk filosofi rätt ovanliga teman. Han diskuterar Moores och Wittgensteins sätt att bemöta det han kallar skeptiska tvivel, dvs tvivel som inte låter sig undanröjas med vanliga metoder, utan bara genom att man lyckas bevisa att något är fullkomligt visst och säkert. Det traditionella gensvaret på skepticismen har varit att söka sådana bevis; det nya som förenar Moore och Wittgenstein är, som Svensson med rätta framhåller, att de vänder upp och ner på hela problemställningen genom att framhålla att det kommer an på skeptikern att visa att det finns plats för hans tvivel. Moore och Wittgenstein försöker på detta sätt framhålla det obegripliga, omöjliga, meningslösa eller absurda i tvivel av den typ skeptikern anför (eller tror sig anföra).

1. Det "sunda förnuftets" filosofi

Avhandlingen består av en Mooredel, en Wittgensteindel och en kort sammanfattning. (Den som väntar sig en mera inträngande konfrontation mellan Moore och Wittgenstein blir besviken.) I Mooredelen penetreras de klassiska uppsatserna "A Defence of Common Sense" (hädanefter "Defence") och "Proof of an External World" (hädanefter "Proof"). I "Defence" nämner Moore ett antal påståenden, bl a att det existerar en kropp som är hans kropp, att den föddes för en tid sedan, att den ständigt befunnit sig nära jordens yta, att det finns andra liknande kroppar, osv. Han säger att han tycker sig veta att dessa påståenden är sanna; han tycker sig också veta, att många andra människor vet motsvarande om sig själva. Han konstaterar att han på dessa punkter är oenig med många skeptiska filosofer som hävdar att ingen kan veta dessa ting; men hävdar att skeptikerna i själva verket inte konsekvent lyckas fasthålla sina tvivel.

I "Proof" vill Moore ge bevis för existensen av en yttervärld genom hålla upp sina händer och därigenom bevisa, att det existerar åtminstone två ting som kan påträffas i rummet ("things to be met with in space").

Svenssons taktik består i denna del i, att han noggrant genomgår centrala argument, föreslår preciseringar, visar på luckor och felslut, framlägger alternativa tolkningar eller kompletteringar genom vilka invändningarna kan övervinnas.

Enligt Svensson kan "Proof" läsas som en komplettering till "Defence". Han framför tanken, att Moores resonemang möjligen kan betraktas som ett försök att visa, att skeptiska tvivel är uteslutna på grund av logiskt-språkliga överväganden. Tyvärr ger han bara en antydning om vad detta kan tänkas innebära. Han säger sig ha fått uppslaget till denna läsning av Norman Malcolm; en brist är att han inte känt till, och tagit ställning till, Malcolms senaste tankar i frågan (i *Thought and*

Knowledge). Svensson avslutar med att säga att även om Moores argumentering brister på flera punkter är den viktig genom att den innebär en förskjutning av tyngdpunkten i diskussionen om skepticismen.

2. "Om visshet"

Wittgensteindelen inleds med en presentation av centrala element i Wittgensteins senare filosofi: hans syn på språkets natur, betydelsen hos yttranden, karaktären hos filosofiska problem. Därpå följer en genomgång av resonemangen i *Über Gewissheit* – resonemang som Wittgenstein fick påstötten till genom att läsa, och med Malcolm diskutera, "Defence" och "Proof". Den allmänna Wittgensteinpresentationen är i mitt tycke den bästa delen av avhandlingen. I detta sammanhang inför Svensson ett begrepp "conception" (ung "föreställning") som betecknar något vi lär oss förknippa med orden i vårt språk, och som styr vår syn på ordens betydelse. Enligt Svensson ansåg Wittgenstein det vara filosofins uppgift att frigöra oss från dessa föreställningars järngrepp: "By noticing how language is actually used, we . . . break the spell caused by our conceptions" (s 65).

I diskussionen om *Über Gewissheit* anlägger Svensson av naturliga skäl ett friare grepp än i Mooredelen: här är det fråga om att ur många olika fragment och påpekanden försöka framgestalta en enhetlig argumenteringslinje. Svensson koncentrerar sig främst på det Wittgenstein har att säga om användningarna av uttrycket "N N vet att . . .", på hans anmärkningar om förhållandet mellan empiriska och det Wittgenstein kallar grammatiska utsagor (dvs utsagor som är ägnade att belysa uttryckens användningssätt) och på hans avfärdande av skepticismen. Enligt Svensson spelar begreppet "världsbild" en central roll i det sistnämnda sammanhanget: vår gemensamma världsbild består av utsagor som vi inte i någon tänkbar situation kan betvivla så vitt vi behärskar språket.

I sin bedömning av Wittgensteins tänkande är Svensson rätt kritisk: "Wittgenstein's argument rests on a weak basis; it can only be phrased within a controversial general view of language as primarily a social interplay governed by intersubjective logico-linguistic rules" (s 98).

Trots sin korthet är Svenssons avhandling rik på tankar och uppslag. Den väcker också frågor och invändningar, men till dess förtjänster hör att många av dessa frågor och invändningar gäller centrala problem inom filosofin. Jag vill här ta upp några av dem. (Största delen av det jag har att säga går tillbaka på synpunkter jag framförde som opponenter vid disputationen.)

3. Argumentens roll i filosofin

En av de intressantaste och svåraste frågor Svensson aktualiserar gäller det rätta sättet att nalkas en annan filosofis tänkande: på vilket plan ska vi söka det en filosof kan ha att ge oss? Genom sitt sätt att tolka och bedöma de filosofer han diskuterar förefaller mig Svensson att ge uttryck åt ett synsätt som kunde formuleras så: en filosofis bidrag består i de argument han framför i en fråga. Värdet av hans insats beror i främsta rummet av giltigheten av hans premisser och styrkan i den argumenteringskedja han smider. Enligt min uppfattning är ett sådant synsätt

alltför snävt. Jag menar för all del inte att argumenteringens giltighet skulle sakna betydelse, men jag tror att det betydelsefulla och nydanande hos en filosof framför allt måste sökas på ett annat plan: i hela det sätt att tänka filosofiskt som han utvecklar, de perspektiv han anlägger på problemen, de jämförelser och övergångar han gör, de distinktioner han gör oss uppmärksam på, de frågor han ställer och (inte minst) de frågor han inte ställer. En filosofisk omvälvning åstadkommer man inte genom att finna bevis, utan bl a genom att förändra synen på, vad det innebär att bevisa något.

Dessa synpunkter blir särskilt angelägna, tror jag, när det gäller filosofer som Moore och Wittgenstein. Svenssons inriktning på argument gör t ex att han enligt min uppfattning läser in tankegångar i Moores "Defence" som inte alls finns där: Moore är överhuvudtaget inte, som Svensson tror, ute för att ge bevis för "sunda förnufts uttalanden om världen". Han vill väcka filosoferna ur deras skeptiska slummer genom att ge konkreta exempel på ting som en vettig människa inte kan förneka att hon vet, trots att man kan göra det utan självmotsägelse, och drar sedan fram de svårigheter man måste underkasta sig om man ändå på allvar vill förneka dem. Det som åsytas är en "kejsarens-nya-kläder"-effekt: här finns, helt avsiktligt, inga ansatser till positiv bevisföring. Man kan måhända som Wittgenstein anse att Moore formulerar sig vilseledande, eller som Malcolm mena att han själv inte är medveten om vad hans taktik ytterst bygger på – men om man påpekar att Moore inte bevisat sin grundsats, då har man inte upptäckt ett förbiseende, utan bara gett en beskrivning av hans tillvägagångssätt. Även om Svensson stundom förefaller vara på det klara med detta, finns det passusar både i hans analys av uppsatsen och i kritiken som ger vid handen att han missat poängen.

Jag vill ännu dröja vid frågan om filosofiska argument. Ett genomgående drag hos Svensson är att han på argument ställer krav som helt enkelt inte kan uppfyllas. I sin bedömning av *filosofiska* resonemang ter han sig i själva verket som en syskonsjäl till den traditionelle skeptikern. Han skriver bl a: ". . . can we be sure that Wittgenstein is not mistaken in his critique? What are his arguments to show that he himself has not misunderstood the logic of our language?" (S 96.) Och: "According to [Wittgenstein], any argument, if pursued deeply enough, reaches a point where no further arguments can be added. Thus, what I here consider a lack of argument is not so to him" (ss 97 f). Filosofen bör tydligen kunna ge bevis för sina bevis! Detta är inte en lapsus, utan en princip Svensson följer med en viss konsekvens. På tal om Moores idé att bevisa yttervärldens existens genom att visa fram sina händer säger Svensson: här kan (den icke-empiriske) skeptikern invända att han saknar den princip enligt vilken en gest som Moores verkligen utgör ett bevis för existensen av fysiska ting. Jag tror att Svensson här igen missat poängen: Moore vill med sin gest ge ett *exempel* på bevis för existensen av fysiska ting (liksom man inför domstol skulle bevisa att en viss dolk existerar genom att förete den i rättssalen). Moore utgår från att man kommer att *känna igen* detta som ett bevis; om man inte nöjer sig med detta, utan därtill kräver bevis för beviset, råkar man, som Lewis Carroll elegant visat i *What the Tortoise Said to Achilles*, in i en oändlig regression.

Ett närbesläktat misstag som Svensson ibland verkar falla offer för är den på samma sätt orimliga föreställningen att ett argument inte är fullständigt innan allt

som förutsätts i det sagts ut. I detta ljus vill jag läsa hans i mitt tycke vilsegångna försök att tolka Moores konstaterande att han använder ord i sin vanliga bemärkelse som en väsentlig del av dennes argumentering. Den enda rimliga tolkningen här är att Moore vill gaderas sig mot hotande missförstånd av ett visst slag.

Jag vill framhålla att jag inte betraktar dessa invändningar som graverande just mot Svenssons avhandling. Skälet till att jag uppehåller mig så länge vid dessa metodfrågor är tvärtom, att Svensson exemplifierar ett grepp på filosofin som är ganska vanligt, men som ifall det blir mycket utbrett hotar att göra filosofin steril. Vad jag avser är taktiken att bemöta argument genom att påpeka t ex att det eller det antagandet inte bevisats, eller att den eller den termen inte definierats. I sådana fall borde man följa tumregeln att kritikern måste axla bevisbördan, med motexempel visa att ett tvivel eller missförstånd ligger nära till hands. Till att göra bra filosofi behöver man inte spetsfundighet, utan ett sinne för språkligt-mänskliga realiteter, och filosofens arbete går till stor del ut på att utveckla detta sinne hos mottagaren. Kanske vi här har att göra med en förväxling: en filosofisk undersökning syftar visserligen alltid ytterst till ett klarläggande av logiska förhållanden, men av detta följer det inte att filosofins *metod* vore deduktiva slutledningar.

4. Privata språk

På några punkter ställer jag mig kritisk till Svenssons Wittgensteintolkning. Främst gäller detta diskussionen kring privata språk. Här förefaller Svensson att inte se de argument som faktiskt finns: han läser Wittgensteins betonande av språkets väsentliga samfundsbundenhet som ett ogrundat postulat (s 97), medan det i själva verket i *Philosophische Untersuchungen* fått en djupgående underbyggnad i diskussionen om reglers öppenhet. (Att Svensson förbisett detta är överraskande med tanke på att han själv på s 58 är inne på tanken om reglernas öppenhet och tillämpningarnas samfundsberoende.) Detta missförstånd är möjligen förknippat med ett annat: av vissa tecken att döma anser Svensson att invändningen mot privat språk bör förstås som en empirisk hypotes om språkpsykologi; jag anser det däremot uppenbart att den hör till ett klarläggande av *begreppen* "betydelse" och "språk". Ett av tecknen på ett sådant missförstånd är Svenssons resonemang kring möjligheten av medfödda begrepp. Enligt Svensson kunde det kanske visa sig att människor föds med begrepp, och i så fall, hävdar han, skulle Wittgensteins ståndpunkt att vårt tänkande kräver begrepp gemensamma för ett samfund vara oriktig. Redan denna *möjlighet* vore (vilket Svensson inte tycks inse) en fatal invändning mot Wittgensteins syn på språk och tänkande, men det borde inte vara svårt att se att Svenssons resonemang inte håller. Låt oss betrakta tanken att ett visst begrepp är medfött. Jag har vissa svårigheter att bilda mig en uppfattning om, vad detta i detalj ska tänkas innebära. Men en sak torde vara klar: vare sig ett begrepp är medfött eller inte krävs det kriterier för, att en individ besitter detta begrepp. Och dessa kriterier kan inte vara annat än att han använder begreppet i överensstämmelse med andra. Frågan om begreppens medföddhet kan alltså över huvud taget ställas bara mot bakgrunden av att begreppen i fråga är gemensamma för ett samfund. M a o: vad det rör sig om i Wittgensteins diskussion är den logiska frågan om förutsättningarna för att ett begrepp ska kunna sägas existera; den

empiriska frågan om begreppsbildningens förutsättningar hos den enskilde saknar betydelse i sammanhanget. (Trots min kritik tycker jag att det är värdefullt att Svensson tagit upp denna viktiga fråga till diskussion.)

5. Kunskapens aspekter

Till Svenssons mest självständiga bidrag till Wittgensteintolkningen hör hans tanke, att en föreställning om vad han kallar *mångfacetterade begrepp* spelar en viktig roll i Wittgensteins tänkande. Denna tanke illustreras å ena sidan med begreppet "kunskap", å andra sidan med "tvivel" och "visshet". Den senare tillämpningen har enligt min uppfattning inte genomförts på ett övertygande sätt: här borde Svensson i högre grad uppmärksamma de olika slag av situationer där vi säger "Jag/Han tvivlar på. . ." och "Jag/Hon är säker på. . .". Enligt min uppfattning röjer diskussionen här för övrigt Svenssons missförstånd av Wittgensteins invändningar mot privata språk.

När det gäller diskussionen av begreppet "kunskap" är Svensson däremot av allt att döma inne på något viktigt, och jag hoppas att han vidareutvecklar sin tankegång. Han säger att användningen av uttrycket ". . .vet att p " har tre aspekter av vilka var och en i olika talsituationer kan träda i förgrunden, men att de två andra också alltid måste vara uppfyllda för att uttrycket ska kunna användas. Dessa tre aspekter är (fritt återgivna):

- (i) Den som sägs veta att p måste ha tillräckliga grunder för att hävda att p .
- (ii) Den som sägs veta att p måste tendera att handla i enlighet med att p .
- (iii) Den som säger (om en annan eller sig själv) att en person vet att p ger därmed sin försäkran om att p .

Något jag saknar i detta avsnitt är en jämförelse mellan första och tredjeperson-användningar. (Sammanfaller t ex (i) och (iii) i förstapersonsfallet? Och vad sker med (ii) i detta fall?) Aspekt (i) förefaller mig över huvud taget något oklar. Vad avser Svensson med "tillräckliga" (*adequate*) grunder? En bedömning av grunderna som tillräckliga kan väl egentligen inte särskiljas från en försäkran att påståendet är sant. I fråga om många av de fall där vi säger oss veta något skulle det över huvud taget vara konstlat att tala om "grunder": t ex veta sitt namn, veta vilken färg det där är, osv. (Skulle det vara bättre att, som Wittgenstein gör, bruka uttrycket "vara i tillfälle att veta"? Aspekt (i) kunde kanske formuleras så: den som tillskriver någon kunskap måste vara beredd att ange, *hur* denne är i tillfälle att veta. Ibland kan svaret vara: Han har lärt sig svenska, eller: hos oss vet alla människor vad de heter, osv.)

Det är inte möjligt att Svensson vid formuleringen av (i) också haft ett annat villkor i tankarna: att den som sägs veta något måste ha tillgång till information om saken. Detta vore ett lindrigare krav än det förra. I denna mening vet jag t ex att det var Homeros som skrev *Iliaden* (jag har hört det, det är ingen nyhet du talar om för mig), även om jag inte t ex i en diskussion med klassiska filologer skulle gå i god för att det *verkligen* var han. (Det som avgör om ordet "vet" går att använda i ett fall som detta är tydligen det sätt på vilket frågan uppstår.) Här, liksom i andra sammanhang, hade diskussionen vunnit mycket i klarhet genom bruket av fylliga exempel.

6. Självständighet men spänningslöst

Det måste anses glädjande att Svensson gripit sig an med ett så krävande och centralt ämne. De texter han behandlar hör enligt mångas uppfattning till de originellaste och mest betydelsefulla bidragen till kunskapsteorin under 1900-talet. *Über Gewissheit* är svårgripbar och spänningsfylld, och någonting som närmar sig en standardtolkning har ännu inte utkristalliserats; kanske kommer detta aldrig att ske. Det krävs därför mod att gripa denna tjur vid hornen. Svensson formulerar sig för det mesta klart, stringent, kraftfullt. Han förhåller sig – med avsikt – självständigt till de gängse Wittgensteintolkarna; han har ingen lång litteraturförteckning, vilket jag anser vara en fördel, eftersom filosofer inte ska syssla med att katalogisera varandras tankar. (Men jag saknar en Wittgensteintext: "Ursache und Wirkung", *Filosofia* 1976. Och jag tror att Svensson hade funnit E H Wulgasts *Paradoxes of Knowledge* stimulerande: den borde läsas av alla som skriver om Wittgenstein och kunskap.) Ibland tycker jag mig spåra en ambivalens i Svenssons ståndpunkter: det inträffade i flera fall, då jag formulerade en invändning, att jag på ett annat ställe fann en passus som tydde på, att Svensson själv var medveten om invändningen. (Detta gäller flera av de invändningar jag tagit upp här.)

Den som är självständig utsätter sig för faror, och Svensson har inte undgått dem. Särskilt i hans läsning av *Über Gewissheit* finns det, tycker jag, en svaghet som är allvarligare än feltolkningar av detaljer, och det är att han inte är lyhörd för *andan* i Wittgensteins text. Hos Svenssons Wittgenstein saknar jag våndan och dramatiken; också realismen i exemplen, sinnet för ordens mångtydighet: han tenderar att ur *Über Gewissheit* vilja framdestillera en räckta sats, varigenom spänningen i tankarna går förlorad. (Detta gäller t ex det han säger om begreppet "världsbild" i ett av de avsnitt jag finner minst tillfredsställande.) Wittgenstein ville ju framför allt nödga folk till att tänka själva, inte sätta färdiga teorier i händerna på dem. Att Svensson tänkt själv är dock, som sagt, uppenbart. Och det är sympatiskt att han inte utnyttjar sin Wittgensteinkonstruktion till att avfärda Wittgenstein själv. Avhandlingen utmynnar i en serie frågor, varken ett förkastande eller ett accepterande.

Lars Hertzberg

2.

Harry Aronsson och Åke Löfgren: *Att undervisa i filosofi*, 1982.

Det var länge sen filosofiämnet i dagens svenska skola debatterades. Annorlunda är det i Frankrike, där frågan om filosofiämnets ställning i gymnasiet – traditionellt stark men försvagad under senare borgerliga regeringar – var en fråga Mitterrand gick till val på: han lovade stärka filosofins ställning. Men i Sverige utlöst inte ens den nya läroplanen för gymnasiet som trädde i kraft 1979 någon större diskussion.

De enda som verkligen tycks ta frågan om filosofiämnet i den svenska skolan på allvar är de gymnasieinspektörer som s a s å ämbetets vägnar intresserar sig för